

فصلنامه گیاهان دارویی

Journal homepage: www.jmp.irپژوهشکده گیاهان دارویی
جهاد دانشگاهی

مقاله تحقیقاتی

راهکارهای درمانی بیماری زردی نوزادان توسط عطاری‌های استان مازندران: یک مطالعه مقطعی توصیفی
مولود فخری^۱، محمد آزادبخت^{۱،۵*}، سیده صدیقه یوسفی^۱، سید نورالدین موسوی نسب^۲، رویا فرهادی^۳، مسعود آزادبخت^۴، علی داوودی^۵

^۱ مرکز تحقیقات طب سنتی و مکمل، پژوهشکده اعتیاد، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

^۲ دانشکده بهداشت، دپارتمان آمار حیاتی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

^۳ گروه کودکان، بیمارستان بوعلی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

^۴ موسسه سنا، ساری، ایران

^۵ دانشکده داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران

چکیده

اطلاعات مقاله

گل‌واژگان:

بیلی‌روبین

داروهای گیاهی

زردی نوزادان

عطاری

مقدمه: زردی نوزادان، یک بیماری ناشی از عدم متابولیسم طبیعی بیلی‌روبین است که جهت درمان آن مردم به طب سنتی گرایش بسیار زیادی دارند. **هدف:** هدف از این بررسی راهکارهای درمانی بخصوص درمان‌های گیاهی، مؤثر در درمان زردی نوزادان به صورت تفکیک شده برای مادر و نوزاد بر مبنای طب سنتی شفاهی نقل شده توسط عطاران در استان مازندران می‌باشد. **روش بررسی:** این مطالعه مقطعی توصیفی در سال ۱۳۹۴ بر روی کلیه عطاران استان مازندران و با استفاده از یک پرسشنامه به روش گلوله برفی نمونه‌گیری صورت گرفت. داده‌های مربوط به چگونگی درمان زردی نوزادان با استفاده از فرآورده‌های طبیعی به روش مستقیم جمع‌آوری شد. **نتایج:** این مطالعه نشان داد که ۱۲ گیاه دارویی برای نوزاد و ۴۹ فرآورده گیاهی برای مادران نوزاد دچار زردی توصیه می‌شود. همچنین، ۸۷ نفر (۹۸/۹ درصد) از عطاری‌ها از شیر خشک به عنوان اولین انتخاب گیاه دارویی جهت تجویز به مادر و نوزاد نام برده‌اند. **نتیجه گیری:** بر اساس این مطالعه، گیاهان دارویی شیرخشک، خاکشی، کاسنی و ترنجبین به عنوان گیاهان دارویی اصلی بودند که در استان مازندران برای درمان زردی نوزادان استفاده می‌شوند. بهرحال این تحقیق گام اول جهت شناسایی و توسعه داروهای جدید جهت درمان زردی نوزادان است و نیاز به مطالعات تکمیلی فارماکونوستیک، فارماکولوژی، توكسیکولوژی، حیوانی و بویژه انجام فازهای مختلف بالینی برای ارزیابی اثرات دقیق این داروها می‌باشد.

۱. مقدمه

زردی و قدرت پاکسازی بیلی‌روبین در نژادهای مختلف مؤثر

است [۱، ۲]. از طرف دیگر تقریباً تمامی نوزادان در هفته اول پس از تولد دچار افزایش گذرا در میزان بیلی‌روبین سرم شده و این زردی بالینی تقریباً در ۶۰٪ نوزادان ترم و در ۸۰٪ نوزادان

زردی نوزادان یک مشکل کلینیکی جهانی بخصوص در ناحیه‌ی آسیا و با شیوع بیشتر در جنوب و جنوب شرقی آسیاست. مسلماً عوامل ژنتیکی در ایجاد اختلاف در شیوع

* نویسنده مسؤول: mazadbakht@mazums.ac.ir

تاریخ دریافت: ۲۲ اردیبهشت ۱۳۹۷؛ تاریخ دریافت اصلاحات: ۱۷ اردیبهشت ۱۳۹۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۷ اردیبهشت ۱۳۹۸

doi: 10.29252/jmp.19.74.255

© 2020. Open access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)

نارس دیده می‌شود. همچنین، تعداد بسیار کمی از آنها ممکن است بیماری زمینه‌ای مهمی داشته باشند [۳، ۴]. اهمیت زردی نوزادان بیشتر مربوط به عوارض خطرناک ناشی از افزایش این ماده بر روی مغز بوده که منجر به صدمات ملایم تا شدید و غیرقابل برگشت مغزی و حتی از دست دادن شنوایی (در نوزادان نارس) و مرگ می‌شود [۸-۵، ۳، ۱]. همچنین، یک ارتباط مثبت بین زردی نوزادان و اختلالات اوتیسم و اختلالات تکامل فیزیولوژیک گزارش شده است [۹]. درمان‌های معمول برای زردی نوزادان فتوترابی و تعویض خون می‌باشد. فتوترابی دارای عوارضی مانند آسیب شبکیه، دهیدراتاسیون، موتاسیون، تعویض کروماتیدهای خواهری و سندروم نوزاد برنزه و تعویض خون نیز با عوارض جانبی متعدد و حتی مرگ همراه می‌باشد [۱۲-۱۰]. بر اساس تخمین سازمان بهداشت جهانی در حدود ۸۰-۷۰٪ از مردم برای مراقبت‌های بهداشتی اولیه خود به منابع گیاهی توصیه شده توسط طب سنتی در کشورشان وابسته‌اند و حتی این سازمان داروهای گیاهی را به دلیل عوارض جانبی کمتر در دوز توصیه شده، مورد توجه و توصیه قرار داده است [۱۵-۱۳].

در طب سنتی ایران با پیشینه‌ی بیش از ۴۰۰۰ سال، انتخاب گیاهان دارویی و محصولات طبیعی جهت پیشگیری و درمان توصیه شده است [۱۶]. طب سنتی ایران به دو قسمت مکتوب و شفاهی تقسیم شده است [۱۷]. در بخش شفاهی، دانش و مهارت طب سنتی از نسلی به نسل دیگر توسط درمانگران محلی، بومی و در برخی موارد عطاران منتقل شده است [۱۸]. بخصوص در مورد بیماری‌هایی مانند زردی نوزادان به دلیل سکوت طب سنتی مکتوب، دانش طب سنتی شفاهی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. این درمانگران، کسانی بوده که خانواده، اقوام یا نزدیکان آنها از سالیان پیش درمانگری انجام داده و دانش در مورد کاربرد گیاهان دارویی و سایر درمان‌ها بر مبنای دیده‌ها، تجربیات و اعتقادات آنها و بر مبنای طب سنتی ایران بود و متأسفانه این دانش اغلب به صورت گفتاری و زبانی از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شد که در صورت بی‌توجهی از

بین می‌رفت. گروه دوم کسانی هستند که علاوه بر تجربیات عملی، به صورت مختلف از تحصیلات دانشگاهی یا دوره‌های آموزشی در مورد گیاهان دارویی و درمان‌های سنتی اطلاع یافته و مورد اعتماد مردم محلی خود بودند. مردم در مناطق شهری علی‌رغم دسترسی به طب مدرن، هنوز دارای گرایش مراجعه به عطاری‌ها به عنوان درمانگران سنتی هستند [۱۸، ۱۶]. بنابراین مستندسازی تجربه آن دسته از عطاران که نقش درمانگر سنتی را دارند، به یافتن داروهای جدید جهت درمان زردی نوزادان کمک می‌کند. از لحاظ سابقه تحقیق، بررسی‌هایی در رابطه با گیاهان دارویی و درمان زردی بالغین در جهان و ایران صورت گرفته است [۲۱-۱۹]. ولی تاکنون کار پژوهشی در رابطه با گیاهان دارویی و فرآورده‌های گیاهی مورد مصرف در زردی نوزادان به طور اختصاصی صورت نگرفته است. تفاوت ماهوی زردی نوزادان با بالغین از یک سو و درمان‌های متفاوت برای نوزاد و مادر شیرده جهت تعدیل شیر مصرفی نوزاد لزوم تحقیقات گسترده در زمینه گیاهان دارویی جهت درمان زردی نوزاد را آشکار می‌سازد. بنابراین با توجه به اهمیت زردی نوزادان و هزینه‌های متعدد مادی و معنوی آن و رویکرد مردم به استفاده از گیاهان دارویی و طب سنتی، این مطالعه با هدف تعیین درمان‌های زردی نوزادان بخصوص درمان‌های گیاهی بر مبنای طب سنتی مردمی صورت گرفته است.

۲. روش بررسی

این مطالعه مقطعی توصیفی در مناطق مختلف شهری استان مازندران از فروردین لغایت مهرماه سال ۱۳۹۴ انجام پذیرفت. قبل از شروع مطالعه، ابتدا اطلاعات لازم در مورد شهرستان‌ها و عطاری‌ها به ترتیب از استانداری و اداره کل پست استان مازندران اخذ شد. جامعه مورد مطالعه کلیه عطاری‌های استان مازندران بوده که در فروشگاه‌های عطاری مشغول به کار بوده و به درمانگری شهرت داشته و حداقل

زردی، عوارض معمول این فرآورده‌ها و شناسنامه گیاهان دارویی در مورد نام محلی گیاه، اندام مورد استفاده، کاربرد گیاه، فرم تهیه و مصرف گیاهان دارویی بود. سپس نمونه‌ها توسط عطاری‌ها تهیه و سپس خریداری شد. در نهایت از هر کدام نمونه هرباریومی تهیه و توسط متخصص سیستماتیک شناسائی شده و برای هر کدام شناسنامه هرباریومی تهیه شد [۲۹-۲۴].

بعد از تکمیل پرسشنامه، پژوهشگر با کنترل پرسشنامه در صورتی که ابهامی وجود داشت، به رفع آن اقدام نمود. نتایج به صورت کدهای تهیه شده برای سوالات نخست در نرم‌افزار EXCEL وارد شد. سپس برای تحلیل نتایج تحقیق داده‌ها وارد نرم‌افزار SPSS 16 شد و برای پیامدهای کیفی از آزمون آماری کای دو و برای متغیرهای کمی از تی تست استفاده شد.

۳. نتایج

تعداد کل عطاری‌ها در استان مازندران ۱۹۴ مورد بود، که از بین آنها ۸۸ پرسشنامه تکمیل و جمع‌آوری شد. تعداد ۸۱ نفر (۹۲/۰۴ درصد) مازندرانی بوده‌اند. تعداد ۶۲ نفر (۷۰/۵ درصد) مرد و ۲۶ نفر (۲۹/۵ درصد) زن بوده‌اند. سطح تحصیلات ۴۲ نفر (۴۷/۷ درصد) دیپلم و یا پایین‌تر و ۳۶ نفر (۴۰/۹ درصد) فوق‌دیپلم و لیسانس و ۱۰ نفر (۱۱/۴ درصد) دارای مدرک بالاتر از لیسانس بوده‌اند. ۷۳ نفر (۸۳ درصد) از مشارکت کنندگان در این تحقیق متاهل و ۲۰ نفر (۲۲/۷ درصد) متولد روستا بوده‌اند. تعداد مراجعین در طول یک ماه با تشخیص زردی نوزاد برای ۶۸ نفر (۷۷/۳ درصد) بیشتر از ۴ نفر بوده است. سایر ویژگی‌های درمانگران سنتی عطاری‌ها و تعداد مراجعین به آنها در جدول ۱ نشان داده شده است.

نتایج تحقیق نشان داد که ۷۱ نفر (۸۱ درصد) از درمانگران سنتی اطلاعات مربوط به گیاهان دارویی و شیوه درمان سنتی را به صورت سینه به سینه از درمانگران سنتی پرتجربه، از والدین و اقوام یا از اساتید طب سنتی و ۱۷ نفر (۱۹/۳ درصد)

۱ سال سابقه درمانگری در تجویز فرآورده‌های گیاهی و توصیه‌های درمانی یا تدابیر طب سنتی را داشته، بودند. با توجه به محدودیت جامعه مورد بررسی در استان، از روش سرشماری استفاده شد. شیوه تعیین درمانگران سنتی به روش گلوله برفی بوده است.

در کل از ۱۹۴ عطاری واقع در ۲۲ شهرستان مازندران ۸۸ عطاری انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها فرم یا پرسشنامه بود. این پرسشنامه طی ۳ مرحله تهیه شد. در مرحله اول با استفاده از منابع طب سنتی، مقالات نظرات متخصصین طب سنتی و نظرات سایر اساتید محترم متبحر در طراحی پرسشنامه، پرسشنامه اولیه تهیه شد. در مرحله دوم بعد از کسب اجازه از معاونت محترم پژوهشی و کمیته اخلاق دانشگاه (IR.Mazums.REC.941316)، مطالعه‌ی پایلوتی صورت گرفت. نتایج تجزیه و تحلیل مطالعه‌ی پایلوت به ایجاد کدهای تکمیلی جهت توصیه‌های درمانی، گیاهان دارویی، رژیم غذایی، پرهیزات غذایی، روش‌های تهیه گیاه، اندام‌های مورد استفاده گیاه، شکل استفاده از گیاهان دارویی، دلایل استفاده از گیاه، عوارض ناشی از مصرف گیاهان دارویی و غیره انجامید. در مرحله سوم مجدداً پرسشنامه نهایی به تأیید نظرات اساتید و اعضا محترم هیأت علمی مرتبط رسید و پس از آن جهت تعیین پایایی پرسشنامه از جامعه آماری ۲۰ عطاری انتخاب و در دو بار به صورت Test- re- test پرسشنامه‌ها تکمیل و برای آنالیز از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد و مقدار r (ضریب همبستگی) برای سوالات ۰/۷۵ ($P < ۰/۰۰۱$) حاصل شد. پرسشنامه حاوی فرم رضایت‌نامه، سوالاتی راجع به آگاهی درمانگران درخصوص مفاهیم کلی زردی نوزادان، علل مراجعه بیماران به آنها، منابع کسب اطلاعات طب سنتی و درمان زردی نوزادان، روش‌های درمانی، گیاهان دارویی نوزاد دچار زردی و روش درمان، رژیم غذایی توصیه شده برای مادر شیرده دارای نوزاد دچار

همچنین مقایسه‌ای بین جنسیت درمانگر و درمان توصیه شده برای نوزاد دچار زردی انجام شد که نشان داد مردها ۳۵/۵ درصد در مقابل ۷/۷ درصد خانم‌ها خودشان شخصاً اقدام به درمان زردی نوزاد نمودند. همچنین، خانم‌ها در ۱۹/۲ درصد از موارد و مردان در ۱۴/۵ درصد موارد بیمار را به پزشک ارجاع دادند.

از طریق تحصیلات دانشگاهی یا دوره‌های آموزشی و منابع مکتوب طب سنتی کسب نموده‌اند. درمانگران در پاسخ به این سوال که برای درمان زردی نوزاد چه توصیه‌ای دارند، ۱۴ نفر (۱۵/۹ درصد) را از ابتدا به پزشک ارجاع داده و ۲۴ نفر (۲۷/۳ درصد) خود شخصاً اقدام به درمان نوزاد نموده و ۵۰ نفر (۵۶/۸ درصد) ابتدا توصیه خود را مطرح کرده و در ضمن توصیه به مراجعه به پزشک نیز نمودند. در این مطالعه

جدول ۱. توزیع ویژگی‌های دموگرافیک درمانگران سنتی عطاری‌های استان مازندران

متغیرها	انحراف معیار + میانگین	CT95%	Median
سن (سال)	۳۵/۷ ± ۹/۹	۳۵/۷-۳۹/۹	۳۵
مدت اقامت در استان مازندران (سال)	۲۷/۵ ± ۱۶/۵	۲۴/۰۱-۳۰/۹۹	۳۰
تجربه (سال)	۱۰ ± ۸/۳	۸/۱۹-۱۱/۷۲	۷
تعداد مراجعین با مشکل زردی در سال	۴۳/۰۸ ± ۲۱/۴	۵/۳۳-۹/۷۳	۴۰

وزن و شرایط نوزاد دو تا سه بار در روز بوده است. طول درمان معمولاً از چند روز تا سه هفته تا زمان بهبودی است. در مورد گیاهان دارویی که به مادرشیرده دارای نوزاد دچار به ادعای درمانگران نمی‌توان از تمامی گیاهان مصرفی در نوزادان استفاده نمود.

از بین درمان‌های رایج در بین درمانگران قدیمی تبدیل شیر مادر به دارو نیز ذکر شد. بدین ترتیب که شیرمادر به هر مقدار که بتواند دوشیده شده و سپس یک سنگ مرمر آبرفتی سفید داغ شود و به مدت ۱-۲ دقیقه در داخل شیر مادر گذاشته شود و پس از گذشت زمان لازم از شیر خارج شده و به نوزاد داده شود. از دیگر تدابیر رایج در بین درمانگران

در مورد گیاهان دارویی که به نوزادان دچار زردی تجویز می‌کردند، نظرات درمانگران عبارت بود از شیر خشک (۸۷ نفر)، ترنجبین (۵۵ نفر)، عرق کاسنی به همراه شیرخشک (۱۵ نفر)، دم کرده نیشکر (۲ نفر)، دم کرده عناب (۲ نفر)، دم کرده خارمریم (۱ نفر)، عرق کنگر فرنگی (۱ نفر)، عرق بیدمشک (۱ نفر)، دم کرده بنفشه (۱ نفر)، دم کرده پنیرک (۱ نفر)، دم کرده مخلصه (۱ نفر) و دم کرده فلوس (۱ نفر). جدول ۲ به صورت جزئی گیاهان مورد مصرف و اطلاعات آنها را نشان می‌دهد.

فرم تجویز به نوزاد تا حد امکان ابتدا عرق و بعد دم کردنی (به همراه مقداری شکر در صورت لزوم) بود. همچنین، میزان آن هر بار حداکثر ۱ قاشق چای خوری و دفعات برحسب

جدول ۴. فرمولی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده در مانگران سستی استان مازندران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر برای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	قسمت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طبقه)	تعداد دفعات نام برده شده توسط طیاران
شیرخشت	E-27-4151	<i>Cotoneaster discolor</i> Pojark.	Rosaceae	مان	مصرف خوراکی توسط مادر و نوزاد. خوردن آب خیسانه یک قاشق غذاخوری شیرخشت حداکثر سه بار در روز توسط مادر و خیسانه آب یک قاشق چایخوری مادر و خیسانه آب یک قاشق چایخوری توسط نوزاد	ملین، مسهل مخصوص نوزادان و شیرین، مسهل صفرا، مقوی چگرم و معده، پاک کننده خون، ضد تب، جهت سرکه و تخم‌لنت و حلق مناسب است.	۸۷
خاکستر	E-26-251	<i>Descurainia Sophia</i> (L.) Webb ex Prantl	Brassicaceae	دانه	مصرف خوراکی در مادر، خوردن یک قاشق غذاخوری خاکستر شسته شده در یک لیوان قنداق یا نبات داغ صبح ناشتا تا یک هفته	تبخیر، مقوی معده و هاضمه، ملین، مسکن ورم، تصفیه کننده خون و کبد. افزایش دهانه حیل جنسی، پاک کننده نفاخ از مواد زائد، رفع گرفتگی صدا، افزایش دهانه وزن و شفاف کننده پوست	۷۹
گاسنی	E-39-221	<i>Cichorium intybus</i> L.	Asteraceae	اندامی هوایی، ریشه	شستنی بدن نوزاد با عرق گاسنی، مصرف خوراکی توسط مادر یا خوردن روزانه یک لیوان عرق آن توسط مادر با قلیس در ورم حلق مؤثر است	تصفیه کننده بازگشاده انسدادها در کبد و حلال و عروق، تبخیر، مقوی معده و قلب، مقوی معده و کبد و قلب است و همراه با قلیس در ورم حلق مؤثر است	۷۳

ادامه جدول ۲. فراوانی و مشخصات قوادردهای معرفی شده دام‌گزین سنتی استان مازندران برای تولید و اصلاح گشاده‌روده دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴						
نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	قسمت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توجه جهت کاربرد
نام و نام خانوادگی						دلیل توجه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)
نوع و نام						
۵۵	E-27-5110	<i>Athysanella mammosa</i> Medik.	Fabaceae	مات ترنجبین	مصرف ترنجبین به تنهایی یا به صورت ترکیب با شیر خشک به صورت خوراکی توسط مادر و نوزاد، خوردن گیاهان آن در آب جوش یک قاشق غذاخوری به تنهایی یا همراه با شیر خشک توسط مادر و نوزاد	ملین، مسهل، پاک‌کننده، تسهیل‌آور بین برنده صفرا، موثر در درمان سرخ‌روده و نرم‌کننده سینه و رافق تشنگی و مسهل بدون عارضه صفرا
۳۰	E-26-142	<i>Fumaria parviflora</i> Lam.	Fumariaceae	اندام هوایی	خوردن یک لیوان عرق آن به همراه کاسنی یا خاکشیر و شکر سرخ و نیم‌ترش به طور خوراکی توسط مادر روزانه تا زمان برطرف شدن زردی نوزاد	صاف‌کننده خون، تسهیل‌آور، اشتهاآور، پاک‌کننده گندمی‌های معده کبدی، پاک‌کننده گندمی‌ها و مقوی معده و پاک‌کننده خون و مناسب برای عارضه و ملین شکمی
۱۳	F-4-71	<i>Saccharum officinarum</i> L.	Poaceae	ساقه	مصرف خوراکی توسط مادر، خوردن شیر به تنهایی یا به همراه کاسنی و شکر سرخ و نیم‌ترش به طور خوراکی توسط مادر روزانه تا زمان برطرف شدن زردی نوزاد	ملین، پاک‌کننده گندمی‌های معده کبدی، پاک‌کننده گندمی‌ها و مقوی معده و پاک‌کننده خون و مناسب برای عارضه و ملین شکمی

تعداد دفاتر	دلیل توصیه جهت کاربرد	فصلت‌های	نام خانوادگی	نام علمی	Voucher No.	نام محلی
نام برده شده	(بر اساس طب سنتی)	نحوه و میزان مصرف	مورد استفاده			
توسط عطاران						

۱۰	تنبیئر، مدفوقه، ضعیف‌رقتان، بارکننده محرلهای کبد، مغزی معده، مسکن افع سر درد و طیش قلب و تشنگی و مغزی معده و مغز و ضماد آن بند آورنده خوثریری	خوبالیندن نوزاد روی برگ درخت پیدا. جهت رفع حرارت کبد- معصرف خوراکی خوردن عرق گرفته شده از برگ بند روزانه نصف لیوان یا عصاره برگ آن ۲۵ تا ۶۰ برگ، پوست درخت	<i>Salix alba</i> L.	E-12-11	بید
۹	از بین برنده صفرا، ملین ملایم تصفیه کننده خون، ضعیف از بین برنده تشنگی و طیش قلب، از بین برنده سوزش اذرا و تریزه و زکام و سرفه و نرم کننده سینه و حلق	وان دم کرده بقیه برای نوزاد خوردن خیس شده گل بقیه روزانه یک قاشق غذاخوری توسط مادر گل	<i>Violaceae</i> <i>Viola odorata</i> L.	E-215-11	بغچه
۲	ضد تورم و التیام دهنده زخمها، بارکننده محرلهای کبد، از بین برنده صفرا، تنبیر بندآورنده خوثریری درونی و بیرونی بدن و درمان سوزشگی درمان کننده زخمهای مومین	خوردن دم کرده یک قاشق مرباخوری تخم پارهنگ روزی ۲ تا ۳ بار توسط مادر برگ و دانه	<i>Plantaginaceae</i> <i>Plantago major</i> L.	E-37-21	پارهنگ

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	قسمت های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد	نام برده شده توسط عطاران
اسفرزه	E-18-41	<i>Portulaca oleracea</i> L.	Portulacaceae ^c	تنخم	- خوردن یک قاشق مرباخوری تخم خیس شده آن در آب سرد روزی ۱ تا ۳ بار توسط مادر - مالیدن عصاره خروقه به بدن نوزاد	از بین برنده صمغ، عفید در معالجه التهاب معده و کبد، خشک کننده، تقویه کننده	۴
اسفرزه	E-37-13	<i>Plantago ovata</i> Forsk.	Plantaginaceae ^c	دانه	- خوردن اغلب یک قاشق مرباخوری اسفرزه خیس شده در آب گرم روزی ۱ تا ۲ بار توسط مادر و گذاردن کودک در لباغ اسفرزه خیس شده در آب گرم	ملین، مفید برای سرفه درمان زخم روده و همورا با سرفه درمان کننده تکثیرک و مسکن سردرد و تبیر و دفع تشنگی و ملین مسکن	۳
تلورفر	E-24-11	<i>Nymphaea alba</i> L.	Nymphaeaceae ^c	تنخم، ریشه، گل	- وان جوشانده گل برای نوزاد - خوردن خیس شده یک قاشق غلاخوری کل تلورفر توسط مادر	مقوی دل، ملین، مفید برای تب های صفراوی مسکن سردرد صفراوی و خواب آور و کاهش دفعه تیروی چسبی و درمان کننده سرفه و مشکلات تنفسی	۱
بهار نارنج	E-29-141	<i>Citrus aurantium</i> L.	Rutaceae	گل	برای هضمی صورت و بدن نوزاد به صورت موضعی	آرامش بخش و ضد هیجان، مفرح از بین برنده تیره و درد سینه و طش قلب و تلخ ترش دهانه اشها و تیروی جنسی	۲

ادامه جدول ۳. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده در مانگوان سنتی استان مازندران برای نوراد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	قسمت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	تعداد دفعات نام برده شده توسط اظهاران
فلوس	E-27-5313	<i>Cassia fistula</i> L.	Fabaceae	منجر میوه	مصرف خوراکی در مادر و نوراد، خیسانده پوره‌های داخلی، ۱۰ سانتی‌متر از فلوس در یک لیوان آب جوش و خوردن آن همراه با یک قاشق غذاخوری روغن بادام شیرین توسط مادر	مسهل، مفید برای یبوست، تب، ملین	۷
لیمو	E-29-142	<i>Citrus limon</i> (L.) Osbeck	Rutaceae	میوه	مصرف خوراکی توسط مادر	تصفیه کبد، درمان یرقان سرزرد گرم و سرگیجه و درمان ورم حلق و درمان جوش خونی و التهاب معده و درمان استفراغ و تهوع و تب و درمان یازکشت غذا از معده	۶
گل قاصدی	E-39-222	<i>Taraxacum officinale</i> (L.) Weber ex F.H. Wieg	Asteraceae	برگ، ریشه	مصرف خوراکی توسط مادر، خوردن یک اسکان عرق برگ قاصدک توسط مادر روزانه (جواب دادن نوزاد در برگ گل قاصدک و تهیه قنداق)	مفید برای یبوست، از بین برنده صفرا، رفع ورم کبد	۵
عاب	E-212-121	<i>Ziziphus jujuba</i> Mill.	Rhamnaceae	میوه	وان آب عاب خیسانده شده برای نوراد، نوشیدن آب خیسانده عاب توسط مادر، مصرف خوراکی در نوزاد به صورت دم کرده	شک کنده کبد، ضد تب، ملین از بین برنده خستگی صفا و سینه و حلق و صاف کننده خون و تولید کننده خون خوب، مسکن درد معده و مثانه و کبد و کلیه	۵

ادامه جدول ۲. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده، درمانگران سنتی استان مازندران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۲

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	قسمت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	تعداد دفعات نام برده شده توسط طیاران
زیوند	E-17-21	<i>Rheum Palmatum</i> L.	Polygonaceae	ریشه	مصرف خوراکی در مادر، نوشیدن چای‌شاده ۵ گرم آن در آب روزانه توسط مادر	خط خونی و درد معده کبد و درمان ملین درمان کننده، آسم و درد سینه و	۱
پتیرک	E-213-11	<i>Madia sylvestris</i> L.	Malvaceae	برگ، گل، تخم	مالیدن موضعی آن به صورت خیس‌شده به بدن نوزاد	ملین و مسهل، مفید برای زخم، جهت باز کردن گرفتگی کبد، نرم کننده سینه و جلد و شکم و درمان‌کننده سرفه خشک و گرم کلیه‌ها و مثانه	۴
گشنیز	E-218-211	<i>Coriandrum sativum</i> L.	Apiaceae	میوه	مصرف خوراکی در غذای مادر	خنک کننده بدن، علاج درم، مقوی معده، آرام‌بخش، اشتهاآور، مسکن و مخدر درد و تحلیل برنده توده‌ها و مناسب برای ضعیف قلب گرم و ریغلاکی و کاهش دفعه تیردی جنسی	۴
تخم ریحان	E-36-47	<i>Ocimum basilicum</i> L.	Lamiaceae	تخم	مصرف خوراکی در مادر، نوشیدن یک قاشق مویخوری به صورت شربت	افزایش شیر، ملین، مقوی قلب و مفید برای بواسیر و خراب‌آور	۴

ادامه جدول ۲. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده دربانگاران سنتی استان مازندران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	نمونه‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	تعداد دفعات نام برده شده توسط عطاران
سدر*	E-212-122	Rhamnaceae <i>Ziziphus spina-christi</i> (L.) Desf.	برگ	به ضرر موضعی برای شستشوی نوزاد نافع است	ورم را تحلیل می‌برد و بدن را خشک می‌کند و باعث پاک‌سازی بدن می‌شود، درمان زردی مو و تقویت مو و مغز و پاک‌سازی پوست	۳	
زرشک	E-21-221	Berberidaceae <i>Berberis vulgaris</i> L.	پوست ریشه، میوه	مصرف خوراکی در مادر، مصرف روزانه آب زرشک با خورد زرشک توسط مادر	از این برنده صفرا، مغزی معده و کبد، مسکن خوارت معده و کبد، تصفیه کننده کبد و خون، از این برنده تشنگی و تبوغ و استفراغ و یبوستهای و درمان کننده بواسیر و عفونت رجمی موزن و درمان کننده زخم روده‌ها و اسهال موزن	۳	
انار	E-217-31	Punicaceae <i>Punica granatum</i> L.	میوه	مصرف خوراکی در مادر	از این برنده صفرا، پاک کننده خون، درمان کننده خشونت سینه و سرفه و طبخ قلب	۲	
گر*	E-215-411	Tamarixaceae <i>Tamarix mannifera</i> (Ehrenb.) Bunge	مان، برگ	مصرف خوراکی توسط مادر و ان برگ آب پر شده برای نوزاد	مسهل و پاک کننده خون	۲	

ادامه جدول ۲. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده درمانگران سستی استان مازندران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	قسمت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	تعداد دفعات نام برده شده توسط عطاران
پیدمک	E-12-13	<i>Salix aegyptiaca</i> L.	Salicaceae	گل	مصرف عرق آن به صورت شربت توسط مادر	ملین، آرامبخش، ضد تورم، مقوی معده، رافع سردرد و طبع قلب و تشنگی و مقوی معده و نیز و ضمد آن	۲
رازیانه	E-218-28	<i>Foeniculum vulgare</i> Mill.	Apiaceae	ریشه - تخم	مصرف عرق آن به صورت شربت توسط مادر خوردن جوشانده یا تم کرده ۵ تا ۱۰ گرم یا ۹ تا ۱۳ گرم از ریشه آن توسط مادر روزانه	باز کننده کورتیج های مجاری کبد، درمان یرقان، از دانه شیر مادران، قاعده آور	۲
جلیان#	E-35-21	<i>Gentiana lutea</i> L.	Gentianaceae	ریشه	خوردن جوشانده ۵ گرم از ریشه گیاه توسط مادر	مقوی هاضمه، موثر بر تقویت کبد، ضد وزم مسکن درد، برطرف کننده آمیزه و مقوی قلب	۱
پرسلو شان	C-11-11	<i>Adiantum capillus-veneris</i> L.	Pteridaceae	برگ	مصرف خوراکی در مادر خوردن جوشانده یک قاشق غذاخوری یک تا سه بار در روز	مفيد برای یرقان، ضد تب پاک کننده سینه و شش و درمان آسم و تشنگی نفس و درد سینه، ادرار آور و برطرف کننده سنگ ادراری	۱

ادامه جدول ۲. فراوانی و مشخصات قراورده‌های معرفی شده در منابع استانی مازندران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴						
نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	قسمت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)
نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	قسمت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)
کراکین	E-27-5151	<i>Astragalus brachycalyx</i> Fisch.	Fabaceae	مان	مصرف خوراکی در مادر مصرف خوراکی به عنوان شیرین کننده توسط مادر	ملین
ولیک	E-27-4102	<i>Crataegus microphylla</i> C. Koch	Rosaceae	گل و تیره	مصرف خوراکی در مادر	صفرابر، مقوی اشتها کاهش تحریک- پذیری اعصاب مقوی معده و کبد گرم از بین برنده تهوع و استفراغ
کزنه	E-14-41	<i>Urtica dioica</i> L.	Urticaceae	برگ، اندام هوایی	مصرف خوراکی در مادر استفاده از برگ گیاه در آتش یا سوپ مادر	مدر، محرک کبد و کسبه صفرا افزایش دهنده انداز و عرق و شیر و خون قاعدگی، پاک کننده سینه و شش و درمان کننده آسم و تنگی نفس و خشونت سینه
خنثی	E-213-12	<i>Althaea officinalis</i> L.	Malvaceae	گل، تخم، ریشه	به صورت موضعی برای شستوی نوزاد استفاده شود	مفید در زخم و التهاب، رفع تحریکات جلدی، ضد تورم مفید در درمان درد معاضل زخم روده و اسهال
جعفری	E-218-27	<i>Petroselinum crispum</i> (Mill.) Fuss	Apiaceae	تخم	استفاده خوراکی در غذای مادر	مدر و اشتهاآور، تصفیه کننده خون
ترشک	E-17-41	<i>Rumex patientia</i> L.	Polygonaceae	اندام هوایی	استفاده خوراکی در غذای مادر	از بین برنده صفرا ضد خارش پوست، مدر، خشک کننده و تسهیل اشتهاآور و درمان کننده اسهال

راهکارهای درمانی بیماری زردی ...

فخری و همکاران

ادامه جدول ۲. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده درمانگران سنتی استان مازندران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴									
نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	قسمت‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	تعداد دفعات نام برده شده توسط عطاران		
بومادران	E-39-219	<i>Achillea millefolium</i> L.	Asteraceae	سرشاخه‌های گلدار	گله	ضد عفونت، ضد التهاب، ضد نفخ، باز کننده گرفتگی‌ها درمان انگل معده و روده‌ای، درمان آمنوره و سنگ کلیه	۱		
جو	F-4-41	<i>Hordeum vulgare</i> L.	Poaceae	میوه و جوانه	وان لعاب پخته جو و لیم برای نوزاد استفاده	خنک کننده بدن، افزایش شیر مادر، داری ورم و تب گرم زردینه از بین برنده تشنگی و درمان جوشش یا گرمای خون	۱۳		
قدومه	E-26-261	<i>Alyssum homalocarpum</i> L.	Brassicaceae	دانه	مصرف خوراکی دم کرده ۱۰ گرم آن روزانه توسط مادر	ملین افزایش اشتها و قدرت چسبی و چاق کننده و تمیز کننده رنگ پوست	۱		
سپستان*	E-36-22	<i>Cordia myxa</i> L.	Boraginaceae	میوه	مصرف خوراکی در مادر خوردن جو شلنده ۱۰ عدد آن دو بار در روز توسط مادر	ملین درمان سرفه و خشونت سینه و جلق و گرفتگی صدا و زخمهای روده‌ای	۱		
مشکانه	E-39-212	<i>Eupatorium cannabinum</i> L.	Asteraceae	سرشاخه گل دار	مصرف خوراکی توسط مادر	پاک کننده، اشتها آور، ملین، معوی کبد، باز کننده گرفتگی‌های مجرای کبدی، ضد درد و ورم کبد	۱		
نمر هندی*	E-27-533	<i>Tamarindus indica</i> L.	Fabaceae	میوه	خوردن روزانه ۲ تا ۳ عدد میوه آن به صورت جام یا به عنوان چاشنی در غذا	سجیل، از آلو لطیف تر است) تصفیه کننده خون، از تبین برنده صفرا	۱		

ادامه جدول ۲. فراوانی و مشخصات فرآورده‌های معرفی شده در مانگران سستی استان مازندران برای نوزاد و اصلاح شیر مادر دارای نوزاد زرد در سال ۱۳۹۴

نام محلی	Voucher No.	نام علمی	نام خانواده	نمونه‌های مورد استفاده	نحوه و میزان مصرف	دلیل توصیه جهت کاربرد (بر اساس طب سنتی)	تعداد دفعات نام برده شده توسط عطاران
خارمریم	E-39-215	<i>Asteraceae</i>	<i>Stibbum murinum</i> (L.) Gaern.	ریشه، تخم	مصرف ریشه گیاه به صورت سرخ شده در کره یا ساقه‌های جوان آن در سالاد یا ترشی آن توسط مادر	آنی هیاتو توکیو، ضد یبوست، تسهیل	۱
پید خشت	E-12-12	<i>Salicaceae</i>	<i>Salix excelsa</i> S.G. Gmel.	مان	مصرف آن به عنوان شیرین کننده در غذای مادر	شیرین کننده، ملین، ضد تب	۱
گل محمدی	E-27-4121	<i>Rosaceae</i>	<i>Rosa × damascene</i> Mill.	گل	مصرف بودر گل خشک شده توسط مادر همراه با عسل یا دوغ	ملین، پاک کننده مجرای بدن، پاک کننده مجرای بدن، از تبین برنده صمغ	۱
تاج خروس	E-18-51	<i>Amaranthaceae</i>	<i>Amaranthus caudatus</i> L.	برگ، تخم	مصرف جوانه ۵۰ گرم روزانه توسط مادر یا خوردن خیسانده ۱۰ گرم آن در شیر روزانه	رفع حرارت معده و جگر، محافظ کبد، مفید در پیلاریهای کبدی، مفید برای هاضمه	۱
کگر فرنگی	E39-2121	<i>Cynara cardunculus</i> var. <i>scolymus</i> (L.) Fiori	<i>Asteraceae</i>	اندام هوا	خوردن شاخه‌های جوان در غذا توسط مادر	مدر ادرار، افزایش میل جنسی و هضم کننده غذا	۱
محلجمه	E-36-64	<i>Scrophulariaceae</i>	<i>Scrophularia striata</i> Boiss.	اندام هوایی، برگ	مصرف خوراکی در مادر و نوزاد خوردن عرق محلجمه	تغییر کبد و معده، ملین درمان انسداد روده و از تبین برنده اثر سموم در بدن	۱
صندل*	E-16-21	<i>Santalaceae</i>	<i>Santalum album</i> L.	چوب	مصرف خوراکی در مادر نوشیدن آب جوشانده ۵ گرم صندل به طور روزانه	ضدتورم، مفید در علاج تب، تقویت کننده کبد، آرام بخش و مسکن	۱
آلو	E-27-414	<i>Rosaceae</i>	<i>Prunus domestica</i> L.	میوه	مصرف خوراکی در مادر	ملین و بولاق از تبین برنده صمغ اسهال	۱۱

* گیاه غیر بومی استان

شرایط و ویژگی‌های مادرشیرده و نوزادش اهمیت داشته و در طب سنتی نمی‌توان یک تجویز یکسان را برای همه‌ی افراد اعمال نمود. از پرهیزهای خاصی که اکثریت (۷۳ نفر) درمانگران موافق بودند سیر و پیاز خام بود. در سایر موارد غسل (۱ نفر) و تخم‌مرغ (۱ نفر) جزء موارد پرهیز کامل ذکر شد. گوشت‌های ملایم‌تر مثل گوشت بلدرچین (۴ نفر) به جای گوشت مرغ توصیه شد. مصرف ملین‌ها و مایعات نیز در مادر به دلیل ایجاد لینت مزاج در نوزاد نیز توصیه می‌شد. همچنین مصرف آجیل‌ها بخصوص نوع شور آن (۱۵ نفر) که اغلب مزاج گرم دارند (بجز بادام و تخم کدو) محدود شد. غذایی که توسط درمانگران مورد تایید بود (۵۵ نفر) سوپ جو بوده که در آن گشنیز، جعفری به مقدار کم آلو استفاده می‌شد. دم‌پختک‌ها با سبزیجات با مزاج سرد مثل گشنیز و اسفناج (۱۵ نفر) نیز پیشنهاد شد. دیدگاه درمانگران سنتی در مورد خصوصیات غذاهای مفید و مضر در طول دوره درمان زردی نوزاد در مادر شیرده بر اساس مبانی طب سنتی شفاهی در جدول ۳ نشان داده شد. نتایج پژوهش نشان داد که درمانگران مهم‌ترین علت مراجعه بیماران برای دریافت درمان های سنتی را عارضه‌ی کمتر آنها دانسته و کم اهمیت‌ترین علت را مربوط به عدم دسترسی به بیمارستان و مطب پزشکان ذکر نمودند (جدول ۴).

قدیمی توصیه عدم استفاده از لباس و میوه‌های زرد رنگ در مادر و نوزاد می‌باشد (توصیه توسط ۳ نفر). در انتها باید در نظر داشت که درمانگران جهت دوران بارداری بخصوص اواخر آن نیز نظرات متعددی در مورد چگونگی پیشگیری از بروز زردی در نوزاد ذکر نمودند. توزیع فراوانی نظر درمانگران سنتی عطاری‌ها نسبت به گیاهان دارویی تجویز شده جهت اصلاح مزاج شیر مادرشیرده دارای نوزاد دچار زردی در جدول ۲ ذکر شده است. درمان‌های موضعی برای نوزاد علاوه بر آنچه در جدول ۲ اشاره شده، شامل تهیه ضماد با سدر، ماست، کره گاوی و روغن بنفشه که توسط ۴ نفر توصیه شد. همچنین شست و شوی نوزاد با عرق بهار، عرق کاسنی، دم کرده ترنجبین، عصاره خرفه، گل سرشور نیز توصیه شده است. همچنین تهیه‌ی قنداق‌های خاص مانند قنداق کلم سفید (۲ نفر)، قنداق کاهوی سبز (۱ نفر) یا قنداق برگ بید (۱ نفر)، همچنین قرار دادن نوزاد در برنج پخته شده‌ی ولرم (۲ نفر) و جو پخته شده‌ی ولرم (۲ نفر) و درنهایت حجامت ناحیه گوش (۵ نفر) از دیگر درمان‌های موضعی مورد توصیه‌ی درمانگران بوده است.

در مورد رژیم غذایی درمانگران، به دلیل اینکه مزاج گرم بیماری زردی، به طور کلی مصرف غذاهای دارای مزاج گرم را توسط مادران شیرده منع کرده بودند. با این حال توجه به

جدول ۳. ویژگی‌های غذای مصرفی مفید و یا مضر در زردی دوره‌ی نوزادی بر حسب توصیه درمانگران سنتی مازندران سال ۱۳۹۴

غذاها	غذاهای مفید (نفر)	غذاهای مضر (نفر)	عدم اطلاع (نفر)
غذاهای با طبع سرد	۸۵	۱	۲
غذاهای با طبع گرم	۱	۷۳	۱۴
غذاهای تند	۱	۶۹	۱۸
غذاهای پرچرب	۲	۶۷	۱۹
غذاهای ترش	۱۶	۳۳	۳۹
ملین‌ها	۴۵	۸	۳۵
مایعات فراوان	۷۲	۱	۱۵

جدول ۴. عوامل مؤثر بر مراجعه مادران به عطاری‌ها جهت درمان زردی نوزاد و دریافت فرآورده‌های دارویی به ترتیب اهمیت بر حسب دیدگاه عطاران

تعداد	عوامل
۷۴	عارضه کمتر درمان‌های طب سنتی
۶۶	سطح بالای هزینه‌های درمانی در بیمارستان‌ها و مطب پزشکی
۵۳	سطح پایین هزینه درمان‌های سنتی
۴۹	دسترسی آسان به درمان‌های سنتی
۴۰	رضایت از درمان‌های طب سنتی
۳۵	عدم رضایت از درمان‌های طب مدرن
۱۸	عدم دسترسی به بیمارستان و پزشک جهت درمان‌های جاری

Violaceae (هر کدام ۱ نمونه) تعلق داشتند. گیاهان دارویی مندرج در جدول ۲ از دیدگاه درمانگران با ۵ هدف ذیل مورد استفاده قرار می‌گیرند [۲۲، ۲۳].

۱- گیاهان دارویی که از طرق مختلف باعث خروج مواد سمی از بدن می‌شوند. ملین‌ها، مسهل‌ها، مدرها، تصفیه‌کنندگان خون و یا کبد و یا کلیه در این دسته قرار می‌گیرند.

۲- گیاهان دارویی که باعث حفاظت از کبد شده و در پیشگیری و یا درمان بیماری‌های کبد مثل یرقان مؤثر هستند.

۳- گیاهان دارویی که با افزایش دفع صفرا از کیسه صفرا باعث قلع و قمع صفرا از بدن می‌شوند.

۴- گیاهان دارویی که باعث بهبود و تقویت سلامت و عملکرد کبد و یا کیسه صفرا می‌شوند. برای مثال باعث باز شدن انسدادها در کبد می‌شوند.

۵- گیاهان دارویی که باعث بهبود و تقویت سلامت و عملکرد دستگاه هاضمه و جریان گوارش در بدن می‌شوند.

به طور خلاصه از نظر درمانگران برای درمان زردی نوزاد به دو صورت می‌توان اقدام نمود. حالت اول درمان خود نوزاد با گیاهان دارویی به صورت خوراکی و یا موضعی می‌باشد. درمان‌های موضعی شامل تهیه انواع ضماد، وان، قنداق، حمام و حجامت بوده است.

با توجه به اینکه عوامل متعددی برای مراجعه‌ی مادران به عطاری‌ها وجود دارد و با در نظر گرفتن این موضوع که هر یک از مادران صرفاً یک دلیل یا یک عامل خاص را برای مراجعه‌ی خود به عطاری‌ها اعلام ننموده‌اند و عوامل مختلفی را ذکر کرده‌اند، فلذا مجموع فراوانی‌های ذکر شده در جدول ۴ با تعداد کل مادران برابر نیست.

۴. بحث

به طور کلی بر اساس نتایج این تحقیق درمانگران سنتی عطاری‌های مناطق شهری استان مازندران از ۴۹ گونه گیاهی متعلق به ۳۱ خانواده گیاهی برای درمان زردی نوزادان استفاده می‌نمایند. خانواده‌های گیاهی عبارتند از:

Asteraceae (۶ گونه)، *Rosaceae* و *Fabaceae* (هر کدام ۴ گونه)، *Salicaceae* و *Apiaceae* (هر کدام ۳ گونه)، *Plantaginaceae*، *Malvaceae*، *Rhamnaceae*، *Polygonaceae*، *Poaceae* و *Rutaceae* (هر کدام ۲ گونه) و *Fumariaceae*، *Brassicaceae*، *Boraginaceae*، *Berberidaceae*، *Amaranthaceae*، *Santalaceae*، *Portulacaceae*، *Punicaceae*، *Pteridaceae*، *Nymphaeaceae*، *Lamiaceae*، *Gentianaceae*، *Urticaceae*، *Tamaricaceae* و *Scrophulariaceae*.

در حالت دوم اگر مادری به نوزاد خود شیر می‌دهد علاوه بر پرهیز از غذاهایی با مزاج گرم، گیاهان دارویی نیز تجویز شده تا با اصلاح مواد موجود در شیر مادر به درمان زردی نوزاد اقدام شود.

در مطالعه‌ای که امیری و همکارانش در مورد گیاهان دارویی کاربردی در درمان یرقان در سال ۲۰۱۴ در مشهد انجام دادند، مجموعه گیاهی مرکب از ۳۷ گیاه متعلق به ۲۶ خانواده گیاهی را مورد ارزیابی قرار داده شد. در حالی که در پژوهش حاضر ۴۹ گونه گیاه متعلق به ۳۰ خانواده گیاهی را بررسی شد. در مطالعه امیری و همکاران (۱۳۹۴) خانواده‌های گیاهی که بیشترین کاربرد را داشتند شامل تیره نخود (Fabaceae) با ۵ گونه، تیره هفت‌بند (Polygonaceae) با ۴ گونه، تیره کاسنی (Asteraceae) با ۳ گونه، بارهنگ (Plantaginaceae) با ۲ گونه و تیره بید (Salicaceae) با ۲ گونه بود. تعداد ۶ گیاه اصلی برای درمان زردی دوره نوزادان که در مطالعه امیری داده شده بود شامل ترشک، کاسنی، ترنجبین، شیرخشت و فلوس بوده است. در مطالعه حاضر ۶ گیاه برای درمان زردی دوره نوزادی که به نوزاد داده می‌شد به ترتیب اولویت شامل شیرخشت، ترنجبین، کاسنی، نیشکر، عناب و خارمریم بود. بنابراین در مازندران ترشک و فلوس در اولویت تجویز برای نوزاد وجود نداشت. ترشک به لحاظ ترش بودن و خاصیت قبوضیت ممکن است در برقراری جریان شیر مادر تأثیر مناسبی نداشته باشد. همچنین کاسنی در مطالعه‌ی حاضر به تنهایی برای نوزاد تجویز نشده و حتماً باید همراه با شیرخشت به عنوان مصلح آن داده می‌شود. پس در مجموع در مطالعه امیری ۲ گیاه اصلی برای تجویز به نوزاد به ترتیب ذکر شده ترشک و کاسنی بوده در حالیکه در مطالعه‌ی حاضر شیرخشت و ترنجبین بود. بنابراین اولین گیاه پرمصرف در مازندران (شیرخشت)، در مشهد اولویت پنجم توصیه شده است. البته گونه‌های شیرخشت در دو استان متفاوت بود. پژوهش انجام شده در مشهد نشان

می‌دهد که ساکنان محلی به گیاهان دارویی برای درمان اعتماد دارند و پیشنهاد می‌کند که تجارب بیشتر کلینیکی احتیاج است تا ارزیابی علمی این درمان‌های وسیع گیاهی با اثرات احتمالی بیواکتیو صورت پذیرد [۱۹].

دومین گیاه پرمصرف توصیه شده جهت مادر شیرده دارای نوزاد دچار زردی گیاه خاکشی بوده که توسط ۷۹ نفر از درمانگران سنتی توصیه شده است. خاکشی در منابع طب سنتی ایران به عنوان یک گیاه دارای اثر ملین در صورتی که در آب سرد ریخته شود و ضد اسهال‌های ساده به صورت جوشانده استفاده می‌شده است [۲۲].

گیاه کاسنی با نام علمی *Cichoriun intybus* که مورد تأکید ۷۲ نفر از عطاران مازندران بود و بعد از خاکشی به عنوان سومین داروی طبیعی برای بکارگیری در مادران دچار زردی نوزادان مطرح شده است، در منابع طب سنتی ایران نیز برای درمان بیماری‌های کبد استفاده می‌شده است [۲۲]. محمود مصدق و همکاران (۲۰۱۲) در مطالعه‌ای اتنوبوتانیک که به ارزیابی درمان‌های سنتی گیاهی مورد استفاده در کهگیلویه و بویراحمد پرداخته شده، کاسنی به عنوان داروی یرقان نام برده شده است و توصیه شده که عرق کاسنی یا خود کاسنی خورده شود. همچنین، پختن کاسنی و خوردن آن با ماست هم مفید دانسته شده است. از پودر گل کاسنی نیز برای یرقان استفاده می‌شد. همچنین از دو گیاه باکالو یا علف چشمه (*Nasturtium officinale*) از خانواده‌ی شب بو (Brassicaceae) که بخور اندام هوایی آن مناسب دانسته شده و گیاه دون مهری (*Chenopodium foliosum*) از خانواده اسفناج (Chenopodiaceae) استفاده می‌شده است [۲۱]. در مجموع ۱۳۸ گیاه دارویی متعلق به ۵۲ خانواده گیاهی بررسی شده و برای درمان زردی نوزاد ۲ گیاه توصیه شده که متفاوت با مطالعه حاضر و ۱۵ گیاه مشابه مطالعه‌ی حاضر است. ولی کاربرد آن مصارف دیگری بجز درمان زردی داشته است. بنابراین تنها تشابه مطالعه‌ی حاضر با پژوهش مصدق در استفاده

از کاسنی بود. در مطالعه‌ی مصدق در ۱۵ گیاه با مطالعه‌ی حاضر تشابه داشت ولی مورد مصرف گیاهان درمان زردی نبود. مطالعات متعددی درخصوص بکارگیری شیرخشت و ترنجبین در درمان زردی نوزادان انجام شده است [۱۶-۱۴]. در مطالعه‌ی طرهانی و همکاران، ترنجبین خوراکی اثری بر کاهش زردی فیزیولوژیک نوزادان نداشت. البته هنوز مطالعات بیشتری مورد نیاز است [۳۱، ۳۰]. در مورد مطالعات مرتبط با تحقیق حاضر در خارج از ایران شارما (Sharma) و همکاران (۲۰۱۲) از هند مطالعه‌ای اتنوبوتانیک در مورد درمان زردی با گیاهان دارویی در جوامع بدوی در ناحیه‌ی زیر هیمالیا را به انجام رساندند. تعداد ۴۰ گیاه دارویی از ۳۱ خانواده گیاهی در ۳ جامعه‌ی مذکور گزارش شد که در هیچ یک از آنها به شیرخشت به عنوان درمان زردی نوزادان اشاره نشده است [۲۰]. در این مطالعه از بین ۴۰ گیاه نام برده شده ۷ گونه کاملاً مشابه مطالعه‌ی ما بود که عبارتند از: تخم ریحان، بارهنگ، خرفه، انار، گزنه، فلوس، نیشکر لازم به ذکر است که در این مطالعه در مورد درمان‌های مربوط به یرقان است، ولی در مورد درمان زردی نوزادان اشاره‌ای به میان نیامده است. در این مطالعه تأکید شد که علیرغم پیشرفت‌های زایدالوصف در زمینه پزشکی مدرن، گیاهان هنوز نقش مهمی را در درمان بیماری‌های گوناگون کبد داشته به طوری که تعداد زیادی از گیاهان و فرمول‌های تهیه دارو به عنوان داروهای محافظ کبد مطرح شده‌اند [۲۰].

مطالعه‌ای توسط اوگور کاکلیسیگلو و همکاران (۲۰۱۱) با هدف بررسی گیاهان دارویی و تثبیت کاربرد و نام محلی گیاهان مورد نظر که به منظور مقاصد پزشکی توسط مردم مدن کانتی واقع در ناحیه شرق آناتولی ترکیه به کار می‌رود، در مورد ۸۸ گیاه که متعلق به ۴۱ خانواده گیاهی بوده‌اند، انجام شد. بر اساس این مطالعه، تعدادی از گیاهان دارویی ذکر شده مشابه ایران بود. ولی در مورد زردی نوزادان داروی گیاهی خاصی نام برده نشده است و از خانواده‌ی گل‌سرخ فقط به

Cotoneaster nummularia به عنوان اکسیکتورانت اشاره شده است. این موضوع نشان داد که شیرخشت در نواحی مورد تحقیق در ترکیه برای درمان زردی نوزادان استفاده نمی‌شود [۳۲]. در این تحقیق برای درمان یرقان به گیاه زرشک اشاره شده است. همچنین ۹ گیاه در این مطالعه مشابه مطالعه‌ی حاضر بود ولی کاربرد و خواص آنها ارتباطی با درمان زردی نداشت. در مورد ۱۲ گیاه تجویز شده به نوزاد، به جز بیدمشک، سایر موارد به نوعی روی کبد یا صفرا یا هر دو مؤثرند. همچنین به جز کاسنی، کنگر و خارمریم همگی ملین یا مسهل بودند. همچنین، بایستی شیرخشت به کاسنی شده که حالت شیرینی و لینت مزاج در این گیاه تثبیت شود. کنگرفرنگی و خارمریم نیز علاوه بر مؤثر بودن بر کبد، مدر هستند [۲۳، ۲۲]. بنابراین ایجاد لینت مزاج و اثر مثبت بر کبد و صفرا از کلیدهای اصلی انتخاب دارو برای زردی نوزادان است. البته این گیاهان اگر خاصیت تصفیه‌کنندگی خون را نیز داشته باشند، در اولویت قرار می‌گیرند. به همین دلیل است که شیرخشت، ترنجبین، کاسنی همراه شیرخشت و نیشکر جز اولویت ۱ تا ۴ درمانی برای نوزاد در مطالعه حاضر محسوب شده‌اند. در مبحث داروهای نوزادان، بر روی شیرخشت، ترنجبین، عناب و خارمریم مطالعات کارآزمایی بالینی نیز صورت گرفته است [۳۴، ۳۳، ۳۰، ۱]. ولی نتایج به دست آمده هنوز قابل قضاوت نیست و انجام مطالعات کارآزمایی بالینی به صورت ترکیبی در این موارد می‌تواند کمک‌کننده باشد. خارمریم بخصوص گیاه شناخته شده‌ای در دنیاست ولی در مازندران برای نوزاد و مادر شیرده کمتر توصیه می‌شود.

۵. نتیجه‌گیری

یافته‌های این تحقیق حاکی از آن است که درمانگران سنتی در مازندران از ۴۹ گونه گیاهی برای درمان زردی نوزادان بهره می‌برند. هر چند که استفاده از شیرخشت، ترنجبین،

و دکتر موسوی نسب در آنالیز داده ها همکاری داشته اند. دکتر مسعود آزادبخت در شناسایی سیستماتیک گیاهان و دکتر داوودی در ویرایش مقاله مشارکت نموده اند.

تضاد منافع

کلیه نویسندگان اعلام میدارند که فاقد هرگونه تضاد منافع هستند.

تقدیر و تشکر

مطالعه حاضر بخشی از رساله دکترای تخصصی دانشجوی مولود فخری به راهنمایی پروفسور محمد آزادبخت می باشد و حمایت مالی طرح توسط معاونت محترم تحقیقات و فناوری دانشگاه علوم پزشکی مازندران انجام شده است. در خاتمه از کلیه عطاران استان مازندران به دلیل همکاری خوبشان سپاسگزاریم.

خاکشی، کاسنی و شاهتره اصلی ترین گیاه دارویی هستند که در مازندران برای زردی نوزادان استفاده می شوند [۳۵، ۳۶] ولی به نظر می رسد که گونه های گیاهی متعددی، بخصوص آلو، جو، بنفشه، فلوس، لیمو، عناب، زرشک، مخلصه، بیدمشک، و پنیرک در این ناحیه از کشور ایران برای زردی نوزادان استفاده شده که در سایر نواحی گزارش نشده است. با این حال استفاده از این منابع نیازمند مطالعات کامل فارماکگنوستیک، فارماکولوژی، توکسیکولوژی، حیوانی و بویژه انجام فازهای مختلف بالینی برای ارزیابی اثرات دقیق این داروهاست. لذا مطالعات علمی بالینی و آزمایشگاهی دقیق تر بر روی آنها پیشنهاد می شود.

مشارکت نویسندگان

این مطالعه توسط مولود فخری دانشجوی دکترای تخصصی پژوهشی بااساتید راهنما پروفسور دکتر آزادبخت و دکتر فرهادی طراحی و اجرا و نگارش گردید. دکتر یوسفی

منابع

1. Kassem LM and et al. Investigating the efficacy and safety of silymarin in management of hyperbilirubinemia in neonatal jaundice. *Medicine Science* 2013; 2 (2): 575-590.
2. Ho NK. Neonatal jaundice in Asia. *Baillière's Clinical Haematol.* 1992; 5 (1): 131-142.
3. Kliegman RM and et al. Nelson Textbook of Pediatrics E-Book. 2007: Elsevier Health Sciences.
4. Zarrinkoub F and et al. Epidemiology of hyperbilirubinemia in the first 24 hours after birth. *Tehran University Medical Journal TUMS Publications* 2007; 65 (6): 54-59.
5. Cashore WJ. Kernicterus and bilirubin encephalopathy. *Semin. Liver Dis.* 1988; 8 (2): 163-7.
6. Rubin RA. and et al. Neonatal serum bilirubin levels related to cognitive development at ages 4 through 7 years. *The Journal of Pediatrics* 1979; 94 (4): 601-604.
7. De Vries L. and et al. Relationship of serum bilirubin levels to ototoxicity and deafness in high-risk low-birth-weight infants. *Pediatrics* 1985; 76 (3): 351-354.
8. Van de Bor M. and et al. Hyperbilirubinemia in preterm infants and neurodevelopmental outcome at 2 years of age: results of a national

- collaborative survey. *Pediatrics* 1989; 83 (6): 915-920.
9. Maimburg RD. and et al. Neonatal jaundice, autism, and other disorders of psychological development. *Pediatrics* 2010; 126 (5): 872-8. doi: 10.1542/peds.2010-0052.
10. Khoshdel A and et al. Effect of shir-e-khesht (Billinaster drop) consumption by the neonates or their mothers on the neonatal icter. *Journal of Shahrekord Uuniversity of Medical Sciences* 2011; 13 (4): 67-73.
11. Mansouri M and et al. Evaluation of the preventive effects of purgative manna on neonatal icterus in Sanandaj. *Scientific Journal of Kurdistan University of Medical Sciences* 2012; 17 (2): 30-35.
12. Cloherty JP and et al. Manual of neonatal care. 2008: Lippincott Williams & Wilkins.
13. Kaplan M and et al. Neonatal jaundice and liver disease. Neonatal-Perinatal Medicine. Diseases of the Fetus and Infant. 9th ed. Cleveland, Ohaio: Mosby. 2011.
14. Dennery PA. Pharmacological interventions for the treatment of neonatal jaundice. in Seminars in neonatology. 2002. Elsevier.
15. Organization WH. WHO traditional medicine strategy 2002-2005. 2002.
16. Nasiri E. and et al. Survey of the burn wound healing by Iranian traditional medicine from the herbalists or herbal medicine vendors in the Mazandaran Province. *J. Med. Plants* 2013; 4 (48): 136-149.
17. Rezaeizadeh H and et al. The Traditional Iranian Medicine Point of View on Health and. *Iranian J. Publ. Health* 2009; 38 (1): 169-172.
18. Saggadi S and et al. A collection and survey of the traditional uses of the plants in kashan city. *J. Islamic and Iranian Traditional Medicine*. 2012; 1 (2): 29-36.
19. Amiri MS and et al. Ethnomedicinal plants used to cure jaundice by traditional healers of Mashhad, Iran. *Iranian J. Pharmaceutical Research* 2014; 13 (1): 157-162.
20. Sharma J and et al. The treatment of jaundice with medicinal plants in indigenous communities of the Sub-Himalayan region of Uttarakhand, India. *J. Ethnopharmacol.* 2012; 143 (1): 262-291.
21. Mosaddegh M and et al. Ethnobotanical survey of herbal remedies traditionally used in Kohghiluyeh va Boyer Ahmad province of Iran. *J. Ethnopharmacol.* 2012; 141 (1): 80-95.
22. Aqili Khorasani M. Makhzan al adviah. Tehran: Safa publication. 1991, 361.
23. Avicenna A. Ghanoon dar Teb (Canon). 2010, A. Sharafkandi (Trans Soroush Press, Tehran.
24. Rechinger KH. Flora iranica, Vol. 175. Papilionaceae IV, Astragalus II. 1999, Akademische Verlagsgesellschaft.
25. Assadi M. Flora of Iran. Vol. 38. 2001.
26. Amin GR. Popular medicinal plants of Iran. Vol. 1. 1991, Iranian Research Institute of Medicinal Plants Tehran.
27. Zargari A. Herbal drugs. Tehran: Tehran University. 2000, pp: 274-277.
28. Ghahreman A. Color flora of Iran. Research Institute of Forest and Rangelands, Tehran, Iran. 1980.

29. Mozaffarian V. Farhang Mo'aser. A dictionary of Iranian plant names: Latin, English, Persian. 1996.
30. Tarhani F. and et al. A study of oral taranjabin effects on reducing neonat's hyprebilirubinemia. *Yafteh* 2004; 6 (22): 55-58.
31. Etebari M and et al. Genotoxicity evaluation of aqueous extracts of *Cotoneaster discolor* and *Alhagi pseudalhagi* by comet assay. *J. Research in Medical Sciences* 2012; 17 (2): 237-242.
32. Cakilcioglu U and et al. Ethnopharmacological survey of medicinal plants in Maden (Elazig-Turkey). *J. Ethnopharmacol.* 2011; 137 (1): 469-486.
33. Ebrahimi S and et al. Investigating the efficacy of *Zizyphus jujuba* on neonatal jaundice. *Iranian J. Pediatrics* 2011; 21 (3): 320-324.
34. Azadbakht M and et al. Effect of Manna from *Cotoneaster discolor* on infant Jaundice (effect on blood bilirubin level). *J. Med. Plants* 2005; 2 (14): 36-44.
35. Samvatsar S and et al. Plant sources for the treatment of jaundice in the tribals of Western Madhya Pradesh of India. *J. Ethnopharmacol.* 2000; 73 (1-2): 313-316.
36. Bakhshi Jouybari H, and et al. *Materia medica* used in jaundice based on Persian medicine. *Research Journal of Pharmacognosy* 2018; 5 (4): 83-93.

How to cite this article: Arbabi M, Naghdi Badi H, Labbafi MR, Mehrafarin A, Ebrahim Saboki E. Investigating the essential oil composition of *Ducrosia anethifolia* in differnet altitudes of sistan and baluchestan province, iran. ***Journal of Medicinal Plants*** 2020; 19(74): 255-276.
doi: 10.29252/jmp.19.74.255

Institute of
Medicinal Plants

Journal of Medicinal Plants

Journal homepage: www.jmp.ir

Research Article

Evaluation of therapeutic strategies of neonatal jaundice by medicinal herbalists of Mazandaran province: a descriptive cross sectional study

Moloud Fakhri¹, Mohammad Azadbakht^{1,5,*}, Seyede Seddigheh Yousefi¹, Seyyed Nuraldin Mousavinasab², Roya Farhadi³, Masoud Azadbakht⁴, Ali Davoodi⁵

¹ Traditional and Complementary Medicine Research Center, Addiction Institute, Mazandaran University of Medical Sciences, Iran

² Faculty of Health, Vital Statistics Department, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

³ Pediatrics Department, Bu-Ali Hospital, Faculty of Medicine, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

⁴ High educational of Sanna Institute, Sari, Iran

⁵ Faculty of Pharmacy, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran

ARTICLE INFO

Keywords:

Bilirubin

Herbal medicine

Neonatal jaundice

Medicinal herbalist

ABSTRACT

Background: Neonatal jaundice is as a disease caused by the abnormality of bilirubin metabolism that tendency of people to traditional medicine is very high for the treatment. **Objective:** The aim of this study was to determine the therapeutic strategies, especially herbal treatments, in the neonatal jaundice, for mother and infant, based on verbally traditional medicine recommended by medicinal herbalists in Mazandaran province. **Methods:** This descriptive cross-sectional study was performed on all medicinal herbalists in Mazandaran province in 1394 and a snowball questionnaire was used for sampling. Data on demographic characteristics and treat neonatal jaundice using natural products were collected by direct method and the results were analyzed. **Results:** In this study, 12 medicinal plants for the baby and 49 herbal preparations for the mother were recommended. Moreover, based on recommendation of eighty-nine (98.9%) of the medicinal herbalists, *Cotoneaster discolor* (shir-e-khesht) was first choice of herbal medicine for prescribing to mother and baby. **Conclusion:** As based on this study, the medicinal plants such as: *Cotoneaster discolor*, *Descurainia sophia*, *Cichorium intybus*, and *Alhagi maurorum* are used for neonatal jaundice as the main herbal remedies in Mazandaran province. However, this study is the first step in identifying and developing new drugs to treat neonatal jaundice, and requires additional pharmacological studies, pharmacology, toxicology, animal studies, and in particular different clinical phases to assess the exact effects of these drugs.

* Corresponding author: mazadbakht@mazums.ac.ir

Received 12 May 2018; Received in revised form 7 May 2019; Accepted 7 May 2019

doi: 10.29252/jmp.19.74.255

© 2020. Open access. This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)